ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OFTHE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ: ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО: СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE: THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»
dedicated to the 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

II бөлім • часть II • part II

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)
КБЖ 63.3(5Каз)
Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:
Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор
Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор
Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі
Пауло Ботта – профессор, Аргентина
Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей
Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия
Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы
Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі
Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі
Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор
Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент
Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент
Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.
Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.
The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, II б. 435 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть II. 435 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part II. 435 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author›s version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)
КБЖ 63.3(5Каз)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2016

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 1. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢГЕ ДЕЙІНГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТІ / ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА КАЗАХСТАНА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО НАШИХ ДНЕЙ

Абдрахманова Г.С., Каратаев О.К. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА 3

Абдрахманова К.К. ТОРГОВЛЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫМИ ТОВАРАМИ В ГОРОДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В 1950-1970-е ГОДЫ 6

Абуев К.К. СИБИРСКОЕ ХАНСТВО В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКО-РУССКИХ ОТНОШЕНИЙ (историография проблемы) 9

Азмұханова А.М. ЖӘДИДТІК ОҚУ ЖҮЙЕСІНЕ КӨШУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ. 14

Азнина К.А. ҚОЙЛЫБАЙ БАҚСЫНЫҢ КҮЙ ӨНЕРІ МҰРАСЫ 19

Алибек С.Н., Косанбаев С.К. ОПИСАНИЕ ТРАДИЦИОННОГО УКЛАДА ЖИЗНИ И БЫТА КОЧЕВЫХ КАЗАХОВ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ (НА ПРИМЕРЕ Н.ЗЕЛАНДА, Н.КАЛМАКОВА, Г.И.СПАССКОГО И Б.ЮЗЕФОВИЧА) 21

Алпысбес М.А. ШЕРУШІ БАЙТАЙЛАҚ БАТЫР ТУРАЛЫ ТАРИХИ-ШЕЖІРЕЛІК ДЕРЕКТЕРДІҢ ТАҒЫЛЫМЫ 24

Альжанова Э.Е. КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОЕ ДЕЛО КАЗАХСТАНА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ ВЕКА 30

Амрина М.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАЛАЛЫҚ ОБЛЫСТАРЫН ЗЕРТТЕГЕН Ф.А. ЩЕРБИНА ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУ ТАРИХЫ 32

Анасова А.Б. МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША ХІХ ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ МЕН ХХ ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИ-РУХАНИ ДАМУЫ 41

Арапов Ж.М. ҚАЗАҚ ЭТНОСАЯСИ БІРЛЕСТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НАЙМАН ТАЙПАСЫНЫҢ ОРНЫ 43

Ахметшина Г.У. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ОЮ-ӨРНЕК 47

Базылхан Н. ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ (VII–XIV ВВ.) (этносемантические проблемы погребально-поминальных комплексов) 51

Балгабаева Г.З. РАЗВИТИЕ ВОЕННОГО ДЕЛА НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА В ПЕРИОД ЗАРОЖДЕНИЯ КОЧЕВНИЧЕСТВА 57

Балыкова А.М. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨҢІРІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ДАМУ ТАРИХЫНАН (ХХ ҒАСЫРДЫҢ І ЖАРТЫСЫ) 60

Баширова А.М. МЕЧЕТИ И МЕДРЕСЕ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ 62

Баязитова Р.Р., Дукенбаева З.О. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ 63

Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К. ОСВЕЩЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАЧАЛА ХХ ВЕКА В АКАДЕМИЧЕСКИХ ИЗДАНИЯХ: ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ ДЕМОНСТРАЦИЯ 68

Беспалинов А.Т. К ИСТОРИИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИССЫКСКОГО ХОЛОДНОГО ОРУЖИЯ АКИНАК В СРАВНЕНИИ С ОСТАЛЬНЫМИ НАХОДКАМИ 71

Біләлова Г.Д. ТАСМОЛА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ АҢ СТИЛІ 77

Брынза Т.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕДУЩИХ ТИПОВ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЭПОХИ СРЕДНЕЙ БРОНЗЫ УРАЛО-КАЗАХСТАНСКИХ СТЕПЕЙ 80

Бурлуцкая (Банникова) Е.В. ОРЕНБУРГСКИЕ КУПЦЫ ДЕЕВЫ В РУССКО-АЗИАТСКИХ КОНТАКТАХ XIX ВЕКА 83

Дауконова Р.Т., Рамазанова Ф.С. НАУЧНОЕ ОПИСАНИЕ КРАЯ В МАТЕРИАЛАХ ДЕЯТЕЛЕЙ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ПОДОТДЕЛА ЗАПАДНО-СИБИРСКОГО ОТДЕЛА РУССКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА 86

Джуманиязова Н. Х. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КОНЦЕ XVIII-НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ОРЕНБУРГСКОЙ ГУБЕРНИИ) 89

Дүкенбаева З.О., Қоскеева Ә.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ-ТІЛ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ 93

Dukenbayeva Z.O., Shabambayeva A.G. ABOUT THE RESEARCH OF AKZHAN MASHANOV IN THE ANCIENT HISTORY OF KAZAKHSTAN 96

Елтай А. ҚАЗАҚ ЖҮЗДЕРІНІҢ ПАЙДА БОЛУ МӘСЕЛЕСІ 98

Ерболова А.Е. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ТРУДОВ ИБН-ФАДЛАНА В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ 100

Ерменбаева Г.К. ВКЛАД ТУРГАЙСКОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО КОМИТЕТА В ИЗУЧЕНИЕ ФОЛЬКЛОРА 104

Есимова Ж.К. МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ПЕРИОД ОСВОЕНИЯ ЦЕЛИННЫХ И ЗАЛЕЖНЫХ ЗЕМЕЛЬ 107

Bonora G. L., Habdulina M.K. INSCRIBED VESSELS AND SILVER ARTEFACTS FROM SOUTHERN KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 1ST MILLENNIUM BC 111

Жанақова Н.Т. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ 118

Жанғалиев У.К. ҚЫПШАҚТАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ 121

Жаркенова А.М. КЕҢЕСТІК ОДАҚ ДӘУІРІНІҢ 50-80-ЖЖ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ 124

Жаркенова А.М., Жардемова А.А. САРАЙШЫҚ - ЕЖЕЛГІ ҚАЛАНЫҢ ҰЛЫЛЫҒЫ 129

Жауымбаев С.У. ҚАРҚАРАЛЫ ӨҢІРІН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРҒЫДАН ЗЕРТТЕУ 131

Жумабаева Ж.К. ПРОБЛЕМАТИКА КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА(1920-1990) 135

Жұмабаева Ж.К. «САРАЙШЫҚТЫҢ КРЕМЛІ» МӘСЕЛЕСІ: АҢЫЗ БЕН АҚИҚАТ 138

Ибадуллаева З.Ө. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ СУНАҚТАР 142

Исенов Ө.И. «МӘДЕНИ МҰРА» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ЖАРИЯЛАНҒАН ТАРИХИ ЕҢБЕКТЕР ХАҚЫНДА 144

Искакова К.Ы., Оразаев С. Б. «ОТАНДЫ ҚОРҒАУДА» ГАЗЕТІ – ЛЕНИНГРАД МАЙДАНЫ ЖАУЫНГЕРЛЕРІ ӨМІРІНІҢ АЙНАСЫ 147

Исмаилов С.С., Бисембаева А.К. СТАНОВЛЕНИЯ И ЖИЗНЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ Ч.ВАЛИХАНОВА 149

Кабульдинов З.Е. «РАЗНОЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ» ИЛИ ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО КАЗАХСТАНА (к вопросу о реализации «Доктрины национального единства Казахстана») 152

Кабылбекова Б.Т. НАУЧНАЯ И ТВОРЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАРЛАГА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ 157

Кабылтаева С.К. РОЛЬ КАЗАХСКИХ ХАНОВ И БАТЫРОВ В ОХРАНЕНИИ ЦЕЛОСТНОСТИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В БОРЬБЕ ПРОТИВ «ДЖУНГАРСКОЙ АГРЕССИИ» 159

Каиржанов А.К. ТАМГОВАЯ ТЕОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ДРЕВНЕТЮРКСКОГО РУНИЧЕСКОГО АЛФАВИТА 162

Калыш А.Б. К ВОПРОСУ ОБ ЭТНИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ РАЗВОДОВ В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ 167

Карибекова М.Е. ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫЛАР ҚЫЗМЕТІ 169

Касенов Е.Б. К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ 173

Козаченко Е.А. ЖИЛИЩНО-БЫТОВАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ЛЮДЕЙ В 70-х ГОДАХ XX ВЕКА НА ПРИМЕРЕ УСТЬ-КАМЕНОГОРСКА 176

Крыкбаева С.М. ӨНЕРДЕГІ РӘМІЗ ҰҒЫМЫНЫҢ МӘДЕНИ МАЗМҰНЫ 178

Кусаинова Ж.Д. ДВИЖЕНИЕ КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВА: ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ 181

Кушкумбаев А.К. ИСТОРИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА ТЕРМИНА «ЗОЛОТАЯ ОРДА» 184

Қабықаев Е.Ж. КЕҢЕСТІК КЕЗЕҢДЕГІ ЗАЙСАН АУДАНЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІ 188

Қашқымбаев А. ЕГЕМЕНДІК ПЕН ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫНДАҒЫ ЕЛЕУЛІ КЕЗЕҢ 191

Қуандық Е. ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫ 193

Магзумова А.С. ЖАЙЫҚ ҚАЛАШЫҒЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕРДЕ 201

Мажитов С.Ф. ФЕНОМЕН «ЭПОХИ ПЕРЕМЕН» И НАЧАЛО СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА (1985-1999 гг.) 204

Макашева А.С. ФОРМИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ЭКСКУРС В ИСТОРИЮ 207

Малыбаева Б.С. ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ В 1920-30-ЫЕ ГОДЫ 210

Маутканова А.Т. ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1999 – 2016 гг. 213

Молдабай Талғат КӨНЕ ТҮРІК ЖАЗУЫ ТАҢБАЛАРЫНЫҢ СЕМАНТИКАСЫ ЖӘНЕ АВТОХТОНДЫҚ НЕГІЗДЕРІ 215

Мурат Уали ТРИ КЛАНА, ТРИ ЧАСТИ, ТРИ ЖУЗА 219

Мусабекова Р.М. О РЕПРЕССИРОВАННОМ ПИСАТЕЛЕ КАЗАХСТАНА (о писателе Ю. Домбровском) 221

Мусабекова У.А., Абилкасым М. ЭТНОКУЛЬТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЮРКСКИХ ПАМЯТНИКОВ) 225

Мұхатова О.Х. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТАРИХИ ОЙДЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ МАХМҰД ҚАШКАРИ 227

Нуржанов А.А. КЕРАМИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ ГОРОДИЩА КУЛАН 230

Оросхан Б. ТОРЕВТИКА ЖӘНЕ КӨШПЕЛІЛЕР ӨНЕРІ 235

Өтениязов С. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ 237

Pedracki M, Умиткалиев У.У., Айтбаев А.Б., Адельчанов К.С. ПОЛЬСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОБЛАСТИ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ 242

Петрич Л.В. МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ЛИКВИДАЦИИ НЕГРАМОТНОСТИ НЕРУССКИХ НАРОДОВ ОРЕНБУРЖЬЯ В 1920-1930-Е ГОДЫ 244

Рамазанова Ф.С., Балапанова Э.М. ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РУКОВОДСТВА МОДЕРНИЗАЦИЕЙ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА (20-30 ГГ. XX В.) 247

Рахимбекова А.К., Ботаева З.Ф. ВКЛАД П.И. РЫЧКОВА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ 250

Рахимбекова А.К., Садвакасова С.У. ИЗ ГЛУБИНЫ ВЕКОВ: ИСТОРИЯ И ЗНАЧЕНИЕ НАГРАД 252

Сабитов Ж.М. ДЖАМИ АТ-ТАВАРИХ КАДЫРГАЛИ ЖАЛАИРИ КАК ИСТОЧНИК О ЖИЗНИ УРУС-ХАНА 255

Садвокасова З.Т., Султанова А. ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОБЛЕМЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРТИЙНО-СОВЕТСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ 258

Садыков Т.С., Жакиянова А.Н. ҚАЗАҚТЫҢ АУЫЗША ТАРИХЫНЫҢ ҰЛТ ТАРИХЫН ЗЕРДЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ 261

Сайлаубаева Н.Е. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ӘСКЕРИ ӨНЕРІ 263

Сейтказина Қ.О., Тұрсынбек Ж.Қ. ҰЛЫ АҒАРТУШЫ ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ӨМІРІНІҢ БЕЛЕСТЕРІ 266

Сейткалиев М.К., Буранбаев Р.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ СВЯТИЛИЩ ПОЛУОСТРОВА ТУПКАРАГАН В 2015 ГОДУ 268

Сембаева Ә. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИЕТІ 270

Сураганова З.К. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО АЛТАЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ 272

Сыздыкова А.М. ОРГАНИЗАЦИЯ ГОРНОГО ДЕЛА В ПРОШЛОМ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ 276

Сыздық С.Қ. ЖАҢА ДЕРЕКТЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ 278

Танатарова Ж.Т., Кенжебаева С.Е. ИДЕЙНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ МУСУЛЬМАН В ДОРЕВОЛЮЦИОННЫЙ ПЕРИОД 281

Тастекова Г.Б. 1920-шы ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚ ЖЕРІ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН АНЫҚТАЛУЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТАРИХНАМАСЫ 287

Ташагыл А., Акмадиева Г.П. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫ 290

Тлеугабулов Д.Т., Свиридов А.Н. ТОПОГРАФИЯ ПОСЕЛЕНИЙ РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА САРЫАРКИ 293

Толеубаев Ә.Т., Жуматаев Р.С., Шагирбаев М.С. ШІЛІКТІ ҚОРЫМЫНДА 2016 Ж. ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ (бастапқы хабарлама) 297

Төлеубаев Ә.Т., Жуматаев Р.С., Шагирбаев М.С. АЛАКӨЛ АЙМАҒЫНДАҒЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІ 304

Тулбасиева С.К. XIX-XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ЖАЙЫНДАҒЫ ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ ДАМУЫ 308

Тулекова М.К. ЕГЕМЕНДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ КӨШІ-ҚОН 312

Туменова Л.Е. XIX Ғ. ҒАЛЫМДАР, САЯХАТШЫЛАР, ЭТНОГРАФТАРДЫҢ БӨКЕЙ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНЫНА ҚАТЫСТЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ 315

Зәкенұлы Т. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ АРҒЫ БАСТАУЛАРЫ 319

Үмітқалиев Ұ.Ү. Ә.М. ОРАЗБАЕВТЫҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮРГІЗГЕН ЗЕРТТЕУЛЕРІ 327

Хабдулина М.К. НОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ РАННЕСРЕДНЕ-ВЕКОВОЙ АРХЕОЛОГИИ САРЫ-АРКИ 332

Шаймердинова Н.Г., Төребекова С.М. КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫР ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕГІ КӨСЕМШЕ ФОРМАЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ 335

Шаймуханова С.Д., Баймагамбетова Ж.М. ПРОБЛЕМА ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ К ВОССТАНИЮ 1916 ГОДА В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ 338

Шахаман З.Б. ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (1999-2016 ГГ.): КРАТКИЙ ОБЗОР 340

Шойбекова А.С. РАҚЫМЖАН ҚОШҚАРБАЕВТЫҢ ЕРЛІГІ ТУРАЛЫ 1945-1960 ЖЫЛДАРДАҒЫ ПАЙЫМДАУЛАР 344

Шыныбеков Б.Ш. ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАҒЫ ТҰРМЫС-ТІРШІЛІКТЕГІ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ МЕН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ОРНЫ 346

Ыбырайхан М.Ы. СІБІРЛІК КӨПЕС С.А. ПОПОВТЫҢ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕН ЗАУЫТ ІСІ 350

СЕКЦИЯ – 2. ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІ ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ / СТРАНА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ И ЕВРАЗИЙСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Л.Н. ГУМИЛЕВА

Айтмагамбетов Д.Р. ҰЛЫ ДАЛА ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ 354

Арапов Ж.М. ГУМИЛЕВТІҢ КӨШПЕЛІ ЖӘНЕ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАР ТАРИХЫНА ЗЕРТТЕЛУ КӨЗҚАРАСЫ 356

Әлібек С.Н. Ә.Н.БӨКЕЙХАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҰРМЫСЫ МЕН МӘДЕНИЕТІН СИПАТТАУ 358

Байбулсинова А.С. ҰЛТ ЖОСПАРЫ – ҚАЗАҚСТАНДЫҚ АРМАНҒА БАСТАЙТЫН ЖОЛ 360

Байбулсинова А.С., Серикова Л.С. ҰЛЫ ДАЛА ТАРИХЫ: ЗАМАНАУИ ТАНЫМ 362

Бикенов А.Х. Л.Н.ГУМИЛЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ КӨНЕ ТҮРІК ҚОҒАМЫНА ТӘН БИЛІК ИНСТИТУТТАРЫ 367

Болатұлы Нұржан «ҚАЗАҚ ЕЛІ САЯСАТЫ – ТЫНЫШТЫҚ ҺӘМ ТҰРАҚТЫЛЫҚ КЕПІЛІ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ» 370

Булекбаев С.Б., Алямова З.А. К ВОПРОСУО ВКЛАДЕ НОМАДОВ В МИРОВУЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ 373

Жақия М.Қ. КАРЛАГ - ҚАЗАҚТЫҢ ҚАСІРЕТІ ... 376

Искакова К.Ы., Елтай Ақтан Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ПАССИОНАРЛЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ЭТНОГЕНЕЗ ТЕОРИЯСЫ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ 379

Кабылтаева С.К., Комарова Дамира ЕВРАЗИЙСКИЕ ИДЕИ ЛЬВА НИКОЛАЕВИЧА ГУМИЛЕВА И СОВРЕМЕННОСТЬ 382

Кала Н.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ 384

Кенжебай Р.Н. Сейдахметова Г.Т. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫНДА ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМЫТУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕРІ 386

Любичанковский А.В. ЭТНОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ВМЕЩАЮЩИЙ ЛАНДШАФТ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ ЭТНОГЕНЕЗА Л.Н. ГУМИЛЕВА 390

Номогоева В., Раднаева Э.Л. СТАНОВЛЕНИЕ БУРЯТСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ 392

Оловинцов А.Г. «ИГО» ИЛИ ТОЛЕРАНТНОСТЬ НА ПРИМЕРЕ СУЩНОСТИ КАСИМОВСКОГО ХАНСТВА В XV-XVII ВЕКАХ 396

Өмірбекова Ж. КӨШПЕЛІЛЕРДІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ДЕҢГЕЙІ 400

Пилипчук Я.В. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАРЛУКСКОГО ДЖАБУЯТА 404

Radnaeva E., Talgatbek M., Dukenbaeva Z. AKZHAN AL - MASHANI IS A RESEACHER OF THE GREAT STEPPE CIVILIZATION 407

Рахимбекова А.К. ЭТИКА ДИАЛОГА МЕЖДУ НАРОДАМИ: НА ПРИМЕРЕ «ЛЕСА» И «СТЕПИ» 410

Сакенов Д.Ж. ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ МОДЕЛЬ ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ 413

Серикова Л.С. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 417

Сыздықов С.М., Смағұлов Н.Б. КҮЛТЕГІН ЖАЗБАСЫНДАҒЫ ЕЖЕЛГІ ТҮРІКТЕРДІҢ «МӘҢГІ ЕЛ» САЯСИ МАНИФЕСІ 419

Шалдарбекова А. К ВОПРОСУ О ГЕОГРАФИЧЕСКИХ И ХРОНОЛОГИЧЕСКИХ РАМКАХ ДРЕВНЕТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ 426

көңіл бөледі. Қазақстан ЮНЕСКО-ның Бүкіл әлемдік мұрасы нысандарының тізіміне «Ұлы Жібек жолы» номинациясында 30-дан астам тарих және археология ескерткіштерін енгізді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев Батыс Еуропа – Батыс Қытай жолы құрылысы жобасының бастамашысы болды. Жолдың Қазақстан жері арқылы өтетін бөлігінің жалпы ұзындығы 3000-ға жуық шақырымды құрайды. Автодәліз бес облыстың аумағы бойынша өтуі тиіс. Мың жыл бұрын керуендер өткен жолдар XXI ғасырда қайтадан адамзат назарын аударуда.

Қазақстан аумағы батыс және шығыс мәдениетін біріктіріп, Еуразия құрлығын тұтас бірлікке байланыстыратын көпір болды. Әлемдік қауымдастық осы көне жолдардың қажеттілігін қайта сезінуде.

Әдебиеттер тізімі:

1. Байпақов К., Нұржанов А. Ұлы жібек жолы және орта ғасырлық Қазақстан. –Алматы, 1992.
2. Байпақов К.М., Таймағамбетов Ж.Қ., Жұмағамбетов Т. Қазақстан археологиясы: Оқу құралы. –Алматы, 2007.
3. Жолдасбайұлы С. Ежелгі және орта ғасырдағы Қазақстан. –Алматы, 1995.
4. Байпақов К.М. Ерте орта ғасырдағы Отырар алқабының кейбір тарихи этнографиялық мәселелері. ҚазССР ҒА хабаршысы. 1985. №1. 68-75-б.
5. Байпаков К.М. Средневековая городская культура Южного Казахстана и Семиречья. –А., 1986.
6. Елеуов М. Шу мен Талас өңірлерінің ортағасырлық қалалары (VI-XIIIғ. басы). – Алматы: Қазақ университеті, 1998. – 210 б.
7. Шәлекенов У.Х. Түріктердің отырықшы өркениеті. – Алматы, 2002. – 248 б.
8. Байпақов К.М. Қазақстанның ежелгі қалаларының энциклопедиясы. – Алматы: Аруна, 2005. – 316 б.
9. Пищулина К.А. Сырдария өңіріндегі қалалар және олардың қазақ хандықтары тарихындағы маңызы. –Алматы, 1969, 17 б.
10. Елеуов М. Қаратаудың ортағасырлық Керуен жолдары. – Түркістан, 2007. 25 б.

Жанғалиев У.К..

ҚЫПШАҚТАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ

Еліміз тәуелсіз мемлекет мәртебесіне жеткеннен бері төл тарихымыздың мәселелерін қайтадан жазып ашып көрсетуге мүмкіндік туды. Жан-жақты зерттеу арқылы ұлттық тарихымыздың құндылығы артып, бүгінгі күндерде оған деген көзқараста мүлдем жаңа сипатқа ие болды.

Әлем елдерінің тарихында, соның ішінде Отан тарихында түркі дәуірінің алатын орны ерекше. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев өзінің «Тарих толқынында» атты еңбегінде *«Түркі халықтарының әлемдік өркениетке қосқан үлестерін дәлелдеу арқылы жалпытүріктік рухани негіздегі қасиетті ңазыналар жасалғанын»* атап өтеді. «Шындықты іздестіруде, ең алдымен міндетті түрде жалған нәрселердің бетін ашып алуымыз керек» - деп Лев Гумилев айтқандай,өткенді білу керек яғни тарихты меңгере білу. Қилы заман соқпақтары сорабынан қазіргі халық тарихының айпарадай айғаған ашу – зерделі зерттеудің ісі тарихи шындыққа жетудің жолы - өмірлік ұзақ сапар.

Кыпшак хандарының билігі әкесінен баласына мұраға калып отыртан. Елбөрілі әулеттік ру саналған, хандар солардан шыккан. Тарихшы Джузд-жани (1260 жылдан кейін қайтыс болған) қыпшак ханының әлеуметтік руы туралы мынадай күнды мәліметтер келтіреді: жас кезінде Қазақстан аумағынан Үндістанға монғолдардан кашып барған «(ұлы)ханның аскан ұлы ұлығы», Дели сұлтанатында ол «Елбөрі хаиы және имектердің шахы» ретінде белгілі болды. «Ұлык-ханның әкесі де, - деп жазады одан әрі Джузджа-ни, — Елбері тайпасының арасында күшті кісі болған және хан атағымен аталған»/25,23/, ал онын атасы Елбері Абар-ханның ұрпағы саналады. Демек, Абар-хан қыпшақтардың әулеттік елбөрі (елберілі) руының генеалогиялық негізін калаушыдан баска ешкім де емес [1,25].

Осыған байланысты Махмуд Кашғаридың қыпшактар арасындағы Та-хір-хам есімді туралы мәліметі. Алайда олТабар-хан жөнінде ешіқандай қосымша мәліметтср келтірмейді. Ал барлық жағынан алып қараганда, Табар-хан мен Абар-хан бір-ақ адам. Осыны негізге ала зтырып, Табар-хан (немесе Абар-хан) XI-XIII ғасырдың басындағы Қыпшак хандары әулетінің алғашкы атасы болған деуге болады.

Орда деп аталған хан ордасында хан мал-мүлкі мен хан армиясынбасқарғаның басқару аппараты орналасты. әскери-әкімшілік жағынан Кыпшақ хандары ертедегі түріктердің дәстүрлерін ұстанып, екі

канатқа: ордасы Жайык өзенінде, Сарайшык қаласы орнында орналасуы ыктимал оң канатқа және ордасы Сыганак каласында (Сырдарияда) орналасқан сол қанатқа бөлінді/23,65/. Неғүрлым күштісі оң канат болды. Дұрысына келгенде, хандықтын орталығы Торғай далаларында болса керек. Әскери үйым мен әскери-әкімшілік баскару жүйелеріне ерекше мән берілді, өйткені олар көшпелі түрмыстың ерекшелігін көрсетті және көшпелі тіршілік әдісі үшін ең табиғи және қолайлы болды.

Үстемдік еткен аксүйек топтарының қатаң иерархиялық жүйесі (хандар, тархандар, югурлар, баскактар, бектер, байлар) айкын көрсетілді, сонымен қатар рулар мен тайпалар да өздерінің әлеуметтік маңызы жағынан берілді. Орталык Азияның көшпелі мемлекеттерінде рулар мен тайпалардың катаң иерархиясы коғамдық және мемлекеттік дамудың негізгі принцип! болды.

Қыпшақ хандығында мемлекеттік істер жүргізіліп, ақсүйектер көршілес және алыстағы елдердің билеушілерімен хат жазысып отырды/12,65/. Жазба деректерде кытай, үнді, ұйғыр ғүламалары мен данышпандары катарында, кыпшақтан шыққан окымыстылар да аталады. Қыпшактардың мүсылман дініне тартылуы олардың мәдени-әлеуметтік дамуының жоғары денгейін корсетеді.

Қыпшақ көшпелі қоғамы өркениетінің өзіндік ерекшелігі - оларда бай-ланыс желісінің өте жетілдірілгендігі болып табылады. Қыпшактар елінде колданылған коммуникациялык байланыстар жүйесі сол кездің «техникалык» прогресінің ең жоғарғы талаптарына сай келетін. Осыған байланысты ХІ-ХІІІ ғасырдың басындағы кыпшактардың этникалық аумағының кен-байтак кеністігі олардың коғамының коммуникациялык мүмкіндіктеріне сәйкес болатын атап ету жеткілікті.

Қыпшак коғамы әлеуметтік және сословиелік жағынан тең болған жок. Негізгі теңсіздік малға жеке меншік еді. Жылқы басты байлык саналды. Орта ғасырлардағы авторлардыңхабарлатанындай, кыпшактар елінде көптеген адамдар бірнеше мың жылқы, ал олардың кейбіреулері он мың және одан да көп үйірлі жылкыны иеленген [2,36].

Қыпшак тайпаларының көшіп-қонуы тез малшы топтары жүздеген, ал кейде мыңнан да астам шакырым жерге көшіп жүрді. Олардың көшетін аумағы тарихи дәстүрлерге, байлык дәрежесіне және табиғат жағдайларының сипатына карай эр түрлі болып отырды. Негізгі жайылымдардың орны мен кешу жолдары, сан ғасырлык тәжірибе ұрпактардың бойында калыптасты. Осыған байланысты «отан» (этникалык аумак) ұғымына «жайылымдык жер», «жайлау» және «қыстау» ұғымдары аркылы ой жүгіртуге болады. Тұрақты көшу жолдарын елеулі экономикалык, әлеуметтік немесе саяси себептер ғана әзгерте алатын. Көшу жолдары мен жайылымдарды бөлу қоғамның калыпты тіршілігін камтамасыз еткен жайылымдық-көшпелі жүйенін негізгі шарты болды. Мал ұрлау қатаң жазаланды, дағдылы кукыктың (төре) орім.іккап нормалары бойыиіпа жазалапды деп ссегггелді. Жеке меншіктегі малға рулык-тайпалык белгілср (таңбалар) салынды. Малынан айырылган, демек, көшу мүмкіндігін жоғалткан еркін қауым мүшесі отырыкшы тұрғындар-жатактап (ятүктар) катарына өтті. Кедей ятүктар жеткілікті мөлшерде мал пайда болысымен-ақ, ол кайтадан көшпелі шаруашылыкка ауысып отырды. Қыпшақ коғамында соғыстүткындары есебінеп толықтырылып отыратын күлдар болды. Этникалық аумақ шептерінің кептеген ерекшеліктерін баска халықтармен этникалык-саяси карым-катынастар аныктады.

Қыпшақ хандары Орта Азия мемлекеттерімен, әсіресе хорезмшахтармен ерекше табанды күрес жүргізді. Егемендікті тану, әде-тте, вассалдардың билеушілерге адалдыкка ант беріп, алым төлеуінен, оның соғыс жорықтарына өз колдарымен катысуынан керінді. Салжүқтар әскерінің күрамы кебінесе кыпшақ көсемдері бастаған тайпалык топтармен толыктырылып отырды.

XI ғасырдын екінші ширегінде хорезмшахтар салжүктардың ектемдігіне карсы кыпшақ және оғыз тайпаларынан түратын әскер колдарын қы-зметкекен көлемде тартты. 1065жылы іжүктардыңбилеушісі Алып Арслан хорезмшахтарды бағындырып, қыпшақтарға карсы Маңғыстауға жорык жасады, онда кыпшактардың жақсы бекінген қамалы орналасты. Қыпшактарды бас идіруге көндірген Алып Арслан оғыздардың шағрақ тайпасына шабуыл жасап, олардың 30 мынды. әскерін талкандады›,осыдан кейін салжүқ султаны Жент пен Сауранга жорык жасады. Осы соғыс науканының нәтижесінде кыпшак тайпаларының бір бөлігі уакытша Хорасан салжүктарына тәуелділікке түсті. Осы тайталастар барысында қыпшактар оғыз-салжүктардын алка бүлақ тайпасын түткынға алып, бірак соңғылары, Махмуд Қашғаридың айтуыпша, олардан күдайдын көмегіменкүтылып кеткен [3,77].

XI ғасырдың соңғы ширегінің аяғында Маңғыстауда және Каспий тенізінің шығыс жағалауында бұрынғысынша қыпшактар билік жүргізді, оларға оғыз және түрікмен тайпаларыныц жекелеген топтары саяси жағынан тәуелді болды. 1096 жылы «күдіретті» хан бастаған кыпшак бірлестігінің тайпалары Хорезмге жорыкжасады. Алайда хорезмшахтардың камқоршылары салжүктар оларды Манғыстауға кайтуға мәжбүр етті.

Махмуд Қашғаридың жанама мәліметтеріне қарағанда, қыгшактардың әскери-көшпелі шонжарлары карахандар әулетінің билеушілерімен саяси жағынан күрделі өзара қатынастарда болған. Қарахандар қыпшақ ұлысының шығыс шектеріне жорықтар жасады, ал кимектер Ертіс жағалауынан Жетісудағы түріктердін мұсылман державасына шапкыншылық жасады. Кыпшак хандары өз жерінің оңтүстік-батысында, Тараз аймағында Карахандар мемлекетімен шекаралық мекен ретінде Кенжек Сеңгір бекінісінсалды.

XI ғасырдың аяғында Жент, Жанкент және теменгі Сырдарияның баска да қалалары кыпшақ көсемдерінің колында кала берді. Алайда XII ғасырдың бірінші жартысында бұл аймак кыпшак хандары мен оны кайткен күнде де иеленуге тырысқан Орта Азиянын мүсылман әулеттері арасын-дағы табан тірескен күрес өңіріне айналды. Кутб ад-дин Мұхаммед билеген кезеңде (1097-1127) кыпшак-тар хорезмшахка пәрменді карсылык көрсетіп, төменгі Сырдария мен Арал және Каспий теніздері аралығын-дағы далалыкжерлерді оздеріне сактап қалды. Кыпшак билеушілері Мүхам-медтін мұрагері, үлы Атсызды (1127-1156) күшті де алғыр ісарсылас деп білді. Хорезмшах билігінің алғашкы кезінде Санжарға адал (бодан болып кала берді. Сол екі арада, көп кешікпей ол өзініц бүкіл ой-ниетін ең алды-мен шектес жаткан кыпшак тайпаларын бағындыру аркылы ез билігін күшейтуге багыттады. Исламды таратуды желеу еткен хорезмшах Атсыз [4,25].

Кырға бойлай еніп, бірнеше сәтті жорыктар жасай отырып, хорезмц, Атсыз 1133 жылы «дінсіздер арасында зор күрметке ие болған»ханын жеңді. Деректемелер жоғарғы қыпшақ ханының байырғы шегінде алғаш рет ірі жеңіліске үшырауының себептері туралы ешканды қосымша мәліметтер келтірмейді. Шынына келгенде$_1$ қыпшак хандығың.,бытыранкылығы сол кезден (XII ғасырдың екінші жартысынан) басталып күшейе түседі, оны біркатар себептер туғызды, олардын негізгілері; қыпшақ тайпалары арасында, ең алдымен олардың аксүйек топтарында хорезмді жактайтын бағдардың калыптасуы, каңлылардың ірі бірлесіпкұрылуы, билік жолындағы әулеттік өзара қырқысқан күрестін күші болды.

Атсыздың дербестікке үмтылудан туған тәуелсіз кимылдарына Санжаг ескерту жасап, Хорезмге жорық ашты және хорезмшахты озіне бағынғандығын білдіруге мәжбүр етті. Жазбаша деректемелердің хабарлауына Караганда, кыпшактардың әскери-аксүйек шонжарлары 1145-1152 жылдард$_{;!}$ Атсызға Жентті үш рет беруге мәжбүр болған. Хорезмшах Жентті «әлемніп ең басты жері және исламның аса үлы шекаралык шет аймағы» /22,55/ деп білді сондыктап бұл каланы иеленуге ерекше мән берілді. Жент пен Маңғыстау-ды ез иеліктеріне косу аркылы ол кершілес көшпелі тайпаларды Хорезмге тәуелді е тті. Атсыз өзінің үлкен үлы Әл-Арсланды Жентке билеуші етіп тағайындады.

XII ғасырдың екінші жартысынан бастап, өсіресе Текеш билік кұрған дәуірде (1172-1200) кыпшак шонжарларымен жакындасуға нысаналы саясат жүргізілді. Кыпшақтардын, қаңлылардың, кимектердің тайпалық топтарынын басшыларын хорезмшахтар кызметке тарта бастады. Кыпшак бірлестігі мен хорезмшахтар әулетінің билеуші шонжарлары бір-бірімен туыстык байланыстар орнатты. Кыпшак ханы Жанкеші өзінің кызы Теркенкатынды хорезмшах Текешке берді. Орта ғасырлардағы катынастар дәстүрлеріне сәйкес, түрлі деңгейлердегі этникааралык байланыстарда «татулыкпен туыстықодағы» сиякты касиеттердің ерекше зор маңызы болды. Олар екі жакты қоғамдык-саяси колдаудан керінген накты және көбінесе тығыз байланыстардың түтас жүйесін туғызды.

Үран тайпасының көсемі Алып Кара бастаған қыпшақтар 1181 жылы Женттің шекарасына келіп, хорезмшахка кызмет етуге тілек білдірді- Алып Кара өз ниетінің шын екенін дәлелдеу үшін үлкен үлы Кыранды оғландар-мен (бектердің балаларымен) бірге хорезмшахка кызмет ету үшін Гурганджға жіберді. Текеш жіберілген адамдарды лайықты қарсы алып, Кыранға өз кызын ұзатады. Көп кешікпей Текештің үлы Мәлік-шах пен Алып Караның біріккен әскерлері қарақытайларға карсы аттанды. Осы бірлеске кимылдардың нәтижесінде Таразға дейінгі жер азат етілді. Текеш Иран м Азербайжанның билеушісі атабек Жиһан Пехлеванға (Кыран онын кызына үйленген еді) жазған хатында өзіне Түркістаннын бар түкпірлеріндегі кыпшактардың сансыз колы кызмет ететінін. Әл-Бағдадидің мерзімі 1182 жыл деп көрсетілген мәліметтері Мәлік-шах тек Женттің, Рибат пен Баршылыкенттің ғана емес, кыпшақтардың әкімшілік-саяси орталығы Сығанактын да билепалды дейді. Алайда бұл деректер аймақтағы саяси жағдайдын тарбейнелеген. Ол жағдай жалпы. алғанда хорезмшахтар өздернің тәуелсіз қыпшақ ұлысының негізін шайкалтуға бағыттап жүргізген саясатынын мақсатында туғызып, колдап отырған мейлінше түрақсыздығымен сипатталды. Бұл үшін олар қыпшақ ақсүйектерінің өкілдерінен хорезмшахтардың ниеттерін қолдайтын шектеулі әскери сословие кұрды. Мұндай дағыттың идеологиялық негізі кыпшактарды, ең алдымен олардың шонжарларын ислам дініне енгізу бодды.

Солай бола тұрса да, кыпшақ тайпаларының едәуір топтары XII ғасырдың аяғына дейін ислам дінін мойындамады. Жент пен Фараб арасындағы байтақ жер XII ғасырдың аяғына дейін пүтка табынатын қыпшақтар аймағыдеп саналған. «Осындай кейінгі кезге дейін, - деп атап өтті В. В. Бартольд, - исламды кабылдамаған қыпшақ мемлекетінің болу мумкіндігі халыктық элементтің каншалықты күшті болғанын көрсетеді».

Хорезм билеушілерінде қызметте жүрген кыпшак тайпалары көсемдеріпін Дешті Кыпшактағы далалық тайпаластарының жағына шығып кетуі сирек кездеспейді. 1195 жылы Сығанак пен Жент билеушісі кыпшақ ханы Кддыр-Буке касиетті соғыс сылтауымен аттаныска шыккан Текештің әскерімен шайкасты. Шайқастын нәтижесі уран тайпасынан шыккан қыпшақ ұлапдарының хорезмшах косынынан Қадыр-Буке-хан жағына өтуі нәтижесінде шешілді. Талкандалған әскерінің калдығымен Текеш Хорезм*ге* қайтып оралды.

XII ғасырдың ортасында кыпшактар мен кимекгердің әскери қолдары Еділ бойында орналасқан Саксин мен оның төңірегіне жорык жасады. Осы окигалардың нәтижесінде Саксин тұрғындары кыпшак хандарына тәуелді екендіктерін мойындады, сейтіп кыпшак хандары оған өз наместниктерін (баскактарын) тағайындады. Орныкқан дәстүрге сәйкес, Хорезм билеушілері қанлылар мен кыпшактардын хандарының руынан әйел алатын/22,36/. Біріккен кацлы тайпалары XII ғасырдың екінші жартысы - XIII ғасырдың басында өзін-өзі билеуге ұмтылған және сол аркылы Қыпшақ хандығының саяси бірлігіне жәрдемдеспеген үлкен саяси куш болды. Хорезмшахтардың негізгі әскери тірегі каңлылар мен кыпшактардын топтары болғаны мәлім. XIII ғасырдың басында хорезмшахтар сарайында қаңлылардың Сасшысы Әмин Мәлік үлкен рол аткарды, ал онын қызын хорезмшах Ала Вд-дин Мухаммед алған еді. Хорезмшахтар мемлекеттік және әскери лауазымдар берген қыпшақ ақсүйектері хорезмшахтардын мүдделерін корғады. Қыпшақ коғамында кыпшактардын едәуір топтарының Хорезмді жак-Іаған бағыт ұстауы, сондай-ак жоғарғы билік үшін бакталастыктың орта-пыктан аулактану сарындары туғызған ішкі қайшылыктар күшейді. Осы Ьсағдайда хорезмшахтар кыпшак көсемдері арасында шеберлікпен араздық Ьтын тұтатып, қолдап отырды [5,14].

XII ғасырдың аяғында Кадыр-Буке-хан мен оның жиені Алып-Дерек дауласып калды. 1198 жылы Текештің ұлы Мухаммед Алып-Дерекпен бірге далаға жорык жасады. Қадыр-Буке-хан талкандалып, Хорезмге жеткізілді. 12 ғасырдың басында мұсылмандык Азияда бірінші болуға дәмеленген хорезмшах Мухаммед (1200-1220) мемлекетінің құрамына Сығанак аймағы да кірді.Сығанақ иелігінен айырылғанына қарамастан, қыпшақ хандары Хорезмге карсы табанды күрес жүргізуін жалғастыра берді.

Әдебиеттер тізімі:

1.Ахметжанов С.М. Кыпчаки в истории средневекового Казахстана. А.,1989г..
2.Аманжолов А.С. Тюркская руническая графика. А.,1986г.
3.Атабаев Қ.М., Қадыртаева М.А. Деректанудың теориялық мәсе-лелері. Алматы, 1999.
4.А.М.Хазанов. Кочевники и внешний мир. Алматы: «Прэйс-экспрес», - 2000. 375с.
5.Н.Э. Масанов. Кочевая цивилизация казахов. Алматы: «Социнвест», 1995. – 319.с.

Жаркенова А.М.

КЕҢЕСТІК ОДАҚ ДӘУІРІНІҢ 50-80-ЖЖ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Қазақстанның XX1 ғасырдағы полиэтникалық құрамы, тарихи оқиғалардың салдарынан жасанды түрде қалыптасуында болды. Қазіргі Қазақстан территориясындағы халықтың абсолюттік саны аз болғанымен, этностық құрамы алуан түрлілігімен ерекшеленеді.

Қазақстанның Солтүстік облыстарында қоныс аударушылардың үлкен ағымының ауа келуі, қоныстанудың (отарлау сипаттамасындағы - әскери және шаруалық) тарихи және 1950-1960 жылдардағы экономикалық дамуының ерекшеліктеріне байланысты болды. Тың өлкесінде қоныс аударушылардың ағымы Ресей Федерациясы мен Украина облыстарынан орыстар (шамамен 45%) және украиндықтар (шамамен 14,4%) сандық (пайыз) жағынан еселеп өсуіне (үлес салмағының көбеюіне) өз септігін тигізген. Нәтижесінде 1960 жылы жергілікті тұрғындардың ұлттық құрамы өзгерді, мысалы, Қостанай